

Hikmet Yurdu Yıl:1, S.2, (Temmuz-Aralık-2008) ss. 245- 252

İnanç, İnançsızlık ve Denklik Tartışması*

Kai Nielsen

Çeviri: Halis Adnan Arslantaş**

I

Doğal teolojinin çağdaş mirasçıları, ('reformed epistemologists' diye adlandırılan filozoflar da dâhil), geçmiş zamanların din bilimcilerinden daha alçakgönüllü olmuşlardır. Aydınlanma'dan doğan din üzerindeki kuşkucu tartışmaları, daha az yorucu olan savunmaya dayalı bir yöntemle boşa çıkarma görevini üstlenmiş durumdadırlar. Dini inançların akıl dışı olduğunu iddia etmede kuşkucuların gerekçeli olmadıklarını göstermeye çalışmışlardır. Dini anlamda inananlar, onlara göre, hem entelektüel olarak hem de ahlaken kendi dini geleneklerine bağlı kalma hakkına sahiptirler. Burada onlar için anahtar sav *denklik savı* denen şeydir. Bir ilk yaklaşım olarak kabaca ifade edilirse, denklik savı şöyledir: doğal teolojiye karşı kuşkucu savların (en azından tartışma hatırına) samimi olduğunu, Tanrı'nın varlığıyla ilgili olarak, tecrübî olarak açığa vurucu olgulara dair kanıtlar dâhil hiçbir kanıta sahip olmadığımızı varsayalım. Benzer şekilde, Hume'un kiler gibi, ortak duyumsal kanaatlerimizle ilgili (yani duyumsal izlenimlerimizin güvenilirliği, tümevarım inancımız, başka düşünen varlıkların olduğuna inancımız, geçmişin gerçekliği vb) kuşkucu savların samimi olduklarını varsayalım. Diyelim ki bunlar yalnızca *doğal* inançlar olarak ortaya çıkmaktadır, hayvansal güven kırıntılarıdır, rasyonel gerekçeylemeden vahiyssel inançlarımız kadar yoksundurlar. Eğer gerçekten durumumuz buysa, inanmayanlar (ateistler veya agnostikler), kendi hayatları açısından da asli olan (rasyonel gerekçeylemenin olmadığı) çok sayıda asılsız inancı kabul ettiklerinde,

* Bu makale, "Belief- Unbelief and The Parity Argument" adıyla *Sophia*, Vol. 27, No. 3 / October, 1988, 2-12, yayınlanmıştır. Makalenin web linki: <http://www.springerlink.com/content/w73268k183558701/>

** Öğretim Görevlisi, Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

inanların Tanrı'ya ve Tanrısal Gözetime inanmaya devam etmelerinde mantıksız bir şeyin olduğunu ileri sürerken gerekçeli olamazlar. Aslında inananlar, zeminsiz dini bağlılıklarda bulunmayı (ki doğru düzgün insanca bir yaşam için de merkezi olacaklardır) reddederek laik bağlılıklarda bulunurken bir çeşit tutarsızlık içinde bulabilirler kendilerini. Denklik savının, bir güçlü ve bir de zayıf olmak üzere iki şekli vardır. Güçlü şekline göre, inanmayanların, zeminsiz ortak duyu inançlarını kabul edip zeminsiz dini inançları reddederken, çok açık olmayan bir anlamda, bir tür çelişki içinde oldukları söylenmektedir. Bununla birlikte, denklik savının, inanmayanları tutarsızlıkla suçlamaya çalışmayan, inananlarla inanmayanların aynı kaderi paylaştıklarını, her iki tarafın da zeminsiz inançları kabul etmesi gerektiğini ileri süren daha müsamahakâr zayıf bir çeşidi daha vardır. Buna göre, inanmayanlar, kendileri zeminsiz olan ortak duyu inançlarını kabul ederken, sırf imana dayalı olarak dini inançlarını kabul etmelerinden ötürü inananları gerekçeli olarak mantıksızlıkla suçlayamazlar. Ben burada denklik savının yalnızca daha müsamahakâr olan zayıf türüyle ilgileneceğim. Bu sav, en azından Anglo-Amerikan din felsefecileri topluluğu arasında, kayda değer bir desteğe sahiptir. Alvin Plantinga gibi, reformcu epistemoloji savunucuları, Wittgenstein'cı Fideist'ler arasından Norman Malcolm, ve ılımlı ve dikkatli Hıristiyan filozofu Terence Penelhum tarafından kabul edilmiştir. Savın güçlü şekli fazla akla yatkın değildir ve haklı olarak bir kenara bırakılmıştır. Benim savım, daha müsamahakâr, sırf savunmacı, daha zayıf türünün de pek bir erdem taşımadığı olacak. Bana göre, denklik savının zayıf şekli de Aydınlanma'dan itibaren ortaya çıkan dinlere meydan okumayı bir kenara bırakmak için sağlam bir temel temin etmeyecektir

II

En genel şekliyle denklik savı, epistemolojik anlamda konuşmak gerekirse, dini inançların ortak duyu ve bilimsel inançlardan daha kötü olmadıklarını, çünkü tüm bu inançların rasyonel olarak gerekçelendirilemeyen varsayımlara dayandığını ileri sürer. Denklik savının savunucuları, geçmişe

inanmanın, başka düşünen varlıkların olduğuna inanmanın, doğanın genel düzenliliğine inanmanın ve hatta en sağlam ve en kıymetli ahlaki inançlarımızın gerçekliğine inanmanın uygun alt yapısalcı anlamda gerekçelendirilemeyeceğini iddia ederler. Bir yandan eşit oranda merkezi olan dini inançları zeminsiz akıl dışı dini inançlar olarak reddederken, kanıtsız inanmak için bu inançları rasyonel ya da makul olarak kabul etmede gerekçeli olmadığını da farkında olmamız gerekir. Her iki inanç takımı da zeminsizdir ve felsefi kuşkuculuk durumunda bile, zeminsiz ortak duyu ve bilimsel inançları kabul etmek mantıksız olmadığına göre, şu halde, denklik savına göre, zeminsiz dini inançların mantıksız olduğunu iddia etmek makul ya da gerekçelendirilebilir olamaz. İlk önce, yalnızca katı bir alt yapısalcılığın-bir klasik alt yapısalcılık türünün- denklik savına kuvvet kazandıracağını tartışmak istiyorum. Böylesi bir alt yapısalcılık varsaymaksızın, farklı inanç takımlarının aslında aynı kaderi paylaştıklarına inanmak için sağlam nedenimiz yoktur. 'Klasik alt yapısalcılık' la, esaslı bazik inançların, yalnızca *kendiliğinden-aşikâr olan inançlar, tecrübenin düzeltilemez bildirileri ve duyulara aşikâr inançlardan* oluştuğunu savunan felsefi bir açıklama kastetmekteyim. Bu açıklamaya göre, sadece bunlar alt yapısaldırlar ve dolayısıyla tam anlamıyla baziktirler. Tüm diğer inançlar, ancak tümevarım ya da tümdengelim yöntemiyle tam anlamıyla bazik inançlar tarafından desteklendiklerinde rasyoneldirler. Klasik alt yapısalcılığa göre, dini ve teolojik inançlar tam bazik inançlar olmadığı gibi tam bazik inançlar tarafından da desteklenmemektedirler: Fakat aynı şey, bizden başka düşünen varlıkların var olduğuna, geçmişin gerçekliğine inanma gibi tanıdık temel ortak duyu inançlarımız için de geçerlidir. Eğer klasik alt yapısalcılık programını kabul edersek, bilmek istediğimiz ve bilmeye ihtiyaç duyduğumuz şeylerin hiçbirisi veya aslında onlar arasında gerçekten bilebileceğimize emin olabileceğimiz dahi bilinemez veya gerekçeli olarak onlara inanılmaz. Aslında, bizatihi kendisi, *kendi içinde-aşikâr, duyumlara aşikâr*, ya da *tecrübenin şaşmaz bir iletisi* olmadığından ve kendisini bu tür önermelerden çıkarımla elde edemediğimiz veya tümevarımsal olarak onu böylesine bir temelde gerekçelendiremeyeceğimiz için klasik alt yapısalcılık kendini-çürütücü nitelikte olacaktır. Eğer rasyonelliğe dair doğru bir ölçüt sağlayacak olsa, bizatihi

kendisi irrasyoneldir. Ne var ki, olabileceği gibi olarak, çağdaş felsefenin gelişiminin tüm hamlesi, alt yapısalılık karşısında kırılmaktadır. Özellikle, yararlıların ve W.V.Quine, Wilfrid Sellar, Richard Rorty ve Donald Davidson gibi çok güçlü alt yapısalılık karşıtlarının çalışmalarında şayet bir şey varsa, böylesi alt yapısalılığın, küçümsemek babında, gerçekten inanılmaz olduğudur. Keskin anlamıyla, çok yararlı bir anlamda olması durumu hariç, gerçekten alt yapısal olan hiçbir inanç yoktur, hiçbir inancın alt yapısal olduğunu kabul etmemiz gerekmez. Daha ziyade, esaslı bir yanılabilirlikle, içinde tüm inançların birbiri ardına, en azından ilke bazında, sorgulanabileceği, hiçbirinin kendinden-aşıkâr, kesin ya da bizzat sorgulanma olasılığının ötesinde olduğunun kabul edilmediği bir inanç ağına sahibiz. Bir inanç ağı içindeki inançlar, sistem içinde bir birlerinden karşılıklı olarak destek alırlar ve böylece, takdir edersiniz, yararsal olarak baziktirler. Fakat hiç birisi sürekli bir şekilde düzeltme ve belki reddetmeden bile muaf değildirler ve hiçbirisi geriye kalanların hepsi için bazik değildir, dolayısıyla bazıları yıkıldığında hepsi topyekûn yıkılacak değildir.

{Uygulamada, sistemin içindeki merkezi, en derinden gömülü, ortak duyu inançlarından bazıları hakkında kuşkucu olmak için en küçük bir nedenin var olduğu anlamına gelmez bu}

Klasik alt yapısalılık, felsefeye düşkün olmayan birine tamamen müthiş olacak bir tarzda, kaplayıcı bir kuşkuculuk ortaya koyar. Yalnızca dini inançlar ve bilimsel inançlar için değil, (Kanada II. Dünya savaşına iştirak etti, New Hampshire’de havalalar Aralık ayında Temmuz ayında olduğundan daha soğuktur, insanların uykuya ihtiyacı vardır, bazen insanlar acı çekerler şeklindeki) en emin olduğumuz ortak duyu inançları için bile turnusol kâğıdı görevi görür. Denklik savı, böylece, dini inancın epistemolojik olarak ortak duyu ve bilimsel inançlardan daha kötü olmadığı, çünkü dini inançların da dini-

olmayan inançların da gerekçelendirilemeyecek varsayımlar üzerine dayalı olduğu şeklindeki iddiada, şu anda olduğu şekliyle, kendi mantığını bulmuş oldu. Yani tüm inançlar zeminsiz inançlardır. Fakat zeminsizlik hakkındaki o güçlü iddianın bizzat kendisi, gerekçelendirilmesi için klasik alt yapısalcılığın kabulünü gerektirmektedir ki bu durumda en kötü haliyle kendini-çürütücü niteliktedir, en iyi haliyle de keyfilik arz etmektedir. Klasik alt yapısalcılık keyfidir. Çünkü (a) neyin gerekçeli olduğu ve neyin olmadığı konusundaki sırf koşulla belirlenmiş ölçütleri öylesine katıdır ki inançlarımızın hiç birisi (ortak duyusal olarak en sağlam inançlarımız bile) bu tür ölçütleri kabul edersek muhtemelen gerekçelendirilemezler. (b) Hangi inançların gerekçeli hangilerinin gerekçesiz olduğuyla ilgili sağlam sezgisel fakat yine de yansıtıcı duyularımızla kabaca uyuşan bir tarzda kendi yerine gerekçeli inançlara dair yanılabilirsel tutarlılıkçı (coherentist) bir model kabul etmememiz için de hiçbir zemin sağlamaz. Bu model, yeri gelince, çakıştıkları zaman ortak duyumsal tarzda sezgisel inançlarımızı doğrultmaya ve bizzat işleyişlerinde zorluklarla karşılaştıklarında pratik gerekçelendirme uygulamalarını düzeltmeye bizi güç sahibi kılar. Bu yanılabilirci model içinde kabul edilmesi gereken mutlak ön varsayımlar yoktur ve muhtemelen rasyonel bir şekilde gerekçelendirilemeyen varsayımların kullanımı söz konusu değildir. Bu, ortak duyu ve bilimsel duyularımızla ve dünyayla ilgili bilimsel anlayışla daha iyi bağdaşan alt yapısalcılığa gösterişsiz alternatif bir modeldir, fakat duyularla ilgili yanılabilirliğe dair daha sağduyulu ölçütlerden başkaca alt yapısalcılığa dair daha gizli ölçütleri kabul etmek için bir neden verilmiş değildir. Durum böyle olunca, (duyumlarla ilgili) yanılabilirçiliğe tutunmak daha makuldür. Ortak duyu inançlarımızın ve bilimsel inançlarımızın pek çoğunun böyle bir tutarlılıkçı temel üzerinde gerekçelendirildiği gösterilebilir. Dünyanın pek çok yıldır var olduğunu, kedilerin ağaçta yetişmediklerini pekâlâ bilebilmemize rağmen Tanrı benimle konuştu, bizi Tanrı yarattı, Tanrı bizi gözetmektedir ve gerçekten Tanrı vardır gibi dini inançlar konusunda kuşkucu olmamız için sağlam nedenlerimiz vardır. Denklik savının savunucuları klasik epistemolojik geleneği aşırı derecede ciddiye almaktadırlar. Richard Rorty'nin ve Charles Taylor'ın gelenek üzerine

saldırısına içerliyor olmalılar. Temel sağduyu inançlarımız- G.E Moore gibi filozofların sağduyu olarak kabul ettikleri inançlar-ve dini inançlarımız bir denklik arz etmez. Belki klasik alt yapısalcılığın veya ona benzer bir şeyin kabul edildiği durumda denktirler, fakat klasik alt yapısalcılığı da onun yakın kuzenlerini de reddetmek için sağlam nedenler vardır.

III

Denklik savı, şayet klasik alt yapısalcılık doğruysa, inançlarının gerekçelendirilebilir olmasıyla ilgili olarak, inananların ve inanmayanların aynı kaderi paylaştıklarını ve sonuç olarak inanmayanların gerekçeli olarak inananları irrasyonellikle suçlayamayacaklarını göstermek için tasarlanmıştır en azından. Mantıksızlık hakkındaki genel suçlamanın gerekçelendirilebilirliği hakkında ne söylemek istersek isteyelim, denklik savı, eğer yukarıdaki tartışmam hedefine yakınsa, inananı korumak için konuşlandırılmaz.

Denklik savını desteklemek için belki daha ılımlı bir alt yapısalcılık kullanılabilir. Varsayalım ki bu alt yapısalcılık, bir inancın ancak kendinden-aşikâr, asli, duyumlara-aşikâr, belleğe-aşikâr olunca tam bazik bir inanç olduğunu ileri sürüyor. 'Asli olma' açıkça buradan en kaygı verici şeydir. Bu endişeyi karşılamak için alt yapısalcının, eğer bir inanç her insanın akılsal yapısının kaçınılmaz biçimde bir bölümünü oluşturuyorsa ve o yapıya büyük hasar vermeksizin terk edilemiyorsa ancak o zaman o inancın doğru bir şekilde asli bir inanç olduğunu söylediğini varsayalım. 'Güneş sabahları doğar', 'Dünya uzun yıllardan beri vardır', 'İnsanoğlu uykuya ve yemek yemeğe ihtiyaç duyarlar', 'Taşlar uçamaz' vb inançları kastediyorum. Ne var ki, bu ılımlı alt yapısalcılığı kabul etmek gerektiğine değil, yerine yukarıda tasvir edilmiş olan gibi alt yapısalcı olmayan bir tutarlıkçı model içinde çalışmamız gerektiğine inanma eğilimindeyim. Fakat devam eden tartışmanın hatırına, bu ılımlı, oldukça sağduyulu alt yapısalcılığı kabul ettiğimizi varsayalım. Böyle yapsak bile, bunun denklik savına en küçük yardımı olmayacağını tartışacağım, çünkü böyle bir temel üzerinde ortak duyu inançlarımızın pek çoğunun asli ya da duyumlara açık

olmada tam bazik oldukları ve bilimsel inançlarımızın pek çoğunun araştırma ve delille savunulabilir oldukları gösterilebilecektir. Fakat Aydınlanma'nın şiddetli saldırısı altında ve özellikle de Hume ve Kant'ın ve onların çağdaş mirasçılarının eleştirileri akabinde doğal teolojinin yıkılmasıyla birlikte ılımlı bir alt yapısalcılık kabul etsek bile dini inançlar bu haliyle gerekçelendirilemeyecektir. Ayrıca buradaki konu açısından daha önemli olarak, dini inançlar ortak duyu inançlarıyla ve bilimsel inançlarla aynı kaderi paylaşıyor değildirler. Dini inançları terk ettiğimizde akılsal yapımız çökmeyecektir. Dini inançlar, ılımlı alt yapısalcılıkla nitelendirmiş olduğumuz tarzda asli değildirler. Ayrıca, doğal teolojinin ve (dini tecrüben elde edilen savlar da dâhil) benzerlerinin başarısızlığıyla birlikte, dini inançları tecrübe ve akıl yürütme temelinde temellendirmenin yolu yoktur. Asli olan ortak duyu inançlarının tersine, dini inançlar, özellikle de bizim dönemimizde, asli olarak görülme için iç-kültür veya kültürler arası düzeyde evrensel olarak kabul edilmezler. Fakat söz konusu ortak duyu inançları (Moore'un su götürmez gerçek dedikleri) evrensel olarak kabul edilirler. İnsanların uykuya gereksinim duyduklarını, suyun ıslak olduğunu ve dünyaya bir kez geldiğimizi kabul etmekten kaçamayız, fakat Tanrı'ya inanmaya veya sonsuz olduğumuza inanmaya son verdiğimizde bizatihi akılsal yapımız devrilmeye başlamaz. Bu inançlar, kültürümüzde şu ana dek ve belki de tüm kültürlerde isteğe bağlıdır. Tam bazikliğe sahip değildirler, çünkü denklik savının gösterebileceği bütün şey onların akla uygun olmayabilecekleridir. Sonuç olarak, dini kavramlar, en sonunda savunulabilir olsunlar ya da olmasınlar, sorunludurlar. Ve bu, en azından entelektüel çevrelerde, hem inanlar hem de inanmayanlar tarafından geniş oranda kabul edilen bir şeydir. Onlar en azından, pek çok ortak duyu inancımızın olmadığı şekilde sorunludurlar. Ayrıca, onlar yalnızca bazı kavgacı epistemolojik ya da semantik teorilerin kabul edilmesi dolayısıyla sorunlu değildirler, böyle teorileri kabul etmelerinden oldukça bağımsız bir şekilde pek çok çağdaş düşünür için yaygın olarak sorun arz ederler.

(çocukların kültürümüz içine sosyalleştirilmeleri sürecinde nadiren bu tür kavramlarla kafalarının karıştırılmadığı gerçeği de konuyla alakalı olabilir) Onlar, her ne kadar belli teoriler onların sorunlu olmasına dair duyumumuzu kavramsal olarak yönetiyor ya da artıyor olsa da, eskiden olduğu gibi şimdi de, ön-tahlil yoluyla da sorunludurlar.

İkinci-düzen kavramsal tahlil yapan bir filozof olarak, bir yandan Tanrı'nın ve ruhun uygun tahlili, öte yandan geçmiş hakkında ve ani bir düşünceye sahip olmanın ne olduğu hakkında çocuklara benzer şekilde benim de kafam karışabilmektedir. Fakat geçmişin uygun tahlili ya da ani bir düşünceye sahip olmanın ne olduğu hakkındaki ikinci-düzen kafa karışıklığı, belirli iddialar ve onların gerçekliğini tartışmasız temellendirme yöntemleriyle ilgili sağlam bir uzlaşmayla halledilebilir ve aslında öyle de olması gerekir. Tıpkı 'Abraham Lincoln, ikinci dünya savaşı esnasında Amerikan başkanıydı', ve ' Jones ani bir şekilde yağmur yağabileceğini düşündü ve şemsiyesini almak için geri gitti' inançlarının gerçekliğini temellendirmediği gibi. Fakat ' Tanrı, Jones'la konuştu' ya da ' Jones'un bir ruhu vardır' inançları, gerçekliğini ne şekilde çözüme kavuşturabileceğimizi bildiğimiz şeyler değildirler, Tanrı ya da ruh hakkında konuşurken ağzımızdan çıkan sözcüklerle tam olarak ne kastettiğimiz noktasında açık olamayız. Yalnızca bu kavramların doğru tahlili noktasında açıklıktan uzak olmakla kalmayız, bunların bir anlam ifade edip etmediğini noktasında da kararsız kalırız. Kuşularımız yalnızca ikinci-düzen değil aynı zamanda birinci-düzen kuşulardır. Geçmiş ve ani düşüncelere gelince, tam tersine bunlar sadece ikinci-düzen kuşulardır. Yani, geçmişten ya da ani düşüncelere sahip olmaktan söz ederken konuştuğumuz şeyin gerçekliğine dair bir kuşku içinde olmayız. Burada kuşulandığımızda makine boş vitesle çalışmaktadır. Kuşularımız sırf Kartezyen kuşulardır, Tanrı ya da ruh hakkında sahip olduğumuz kuşular gibi gerçek kuşular değildirler.